

Starenje seoskog stanovništva

(Uzroci i posledice)

Mr Ruža Petrović

Posmatrano u evropskim okvirima, jugoslovensko je stanovništvo relativno mlado. Proces starenja stanovništva, koji se ogleda u promenama srazmera generacija — tako da raste udeo odraslih i starih, a opada udeo dece i mladih, započeo je pre jedva dvadesetak godina. S obzirom na dugoročnost demografskih procesa čini se da je taj proces počeo juče, no skorašnjost je nadoknađena naglim širenjem, pa je starenje primetno i u razmaku od deset godina. Ono se za sada ogleda u porastu srednjih generacija, dok će veći porast najstarijih biti primetniji u sledećih desetak godina.

Između popisa stanovništva 1961. i 1971. godine izmenjene su srazmere triju velikih starosnih kontingenata. Broj dece od 15 godina opao je sa 5,7 na 5,4 miliona, ili sa 22,0% na 17,1%. Broj odraslih od 15 do 49 godina se povećao sa 9,0% na 10,7% odnosno sa 58,3% na 62,1%. Stanovništvo staro 50 i više godina se povećalo za oko pola miliona lica, tj. od 3,6 na 4,1 milion, a njegovo procentualno učešće u starosnoj strukturi poraslo je sa 19,7% na 20,2%. (Vidi Tabelu 1.)

Prema tome, danas je svaki peti stanovnik star 50 i više godina. Na selu je pak svaki četvrti stanovnik u ovom starosnom dobu, jer je seosko stanovništvo starije od gradskoga.

Od završetka drugog svetskog rata pa otprilike do 1953—1955. godine starosna struktura seoskog stanovništva bila je istovetna sa promenama starosne strukture jugoslovenskog stanovništva u celini. Postojeće razlike između seoskog i ukupnog stanovništva, ili bolje reći seoskog i gradskog stanovništva, bile su male i kvantitativnog značaja. Od tada do danas višegodišnjim delovanjem činilaca koji uobličavaju starosnu strukturu — a koji su na seosku i gradsku populaciju delovali različitom jačinom, a u nekim slučajevima i različitim smerom — kvantitativne su razlike prerasle u kvalitativne osobnosti. Te su razlike postojale već 1961. g. da bi se u 1971. jasnije ispoljile, kao što se zapaža na grafikonu 1.

Starosna struktura seaskog i gradskog stanovništva Jugoslavije
1961 i 1971 godine

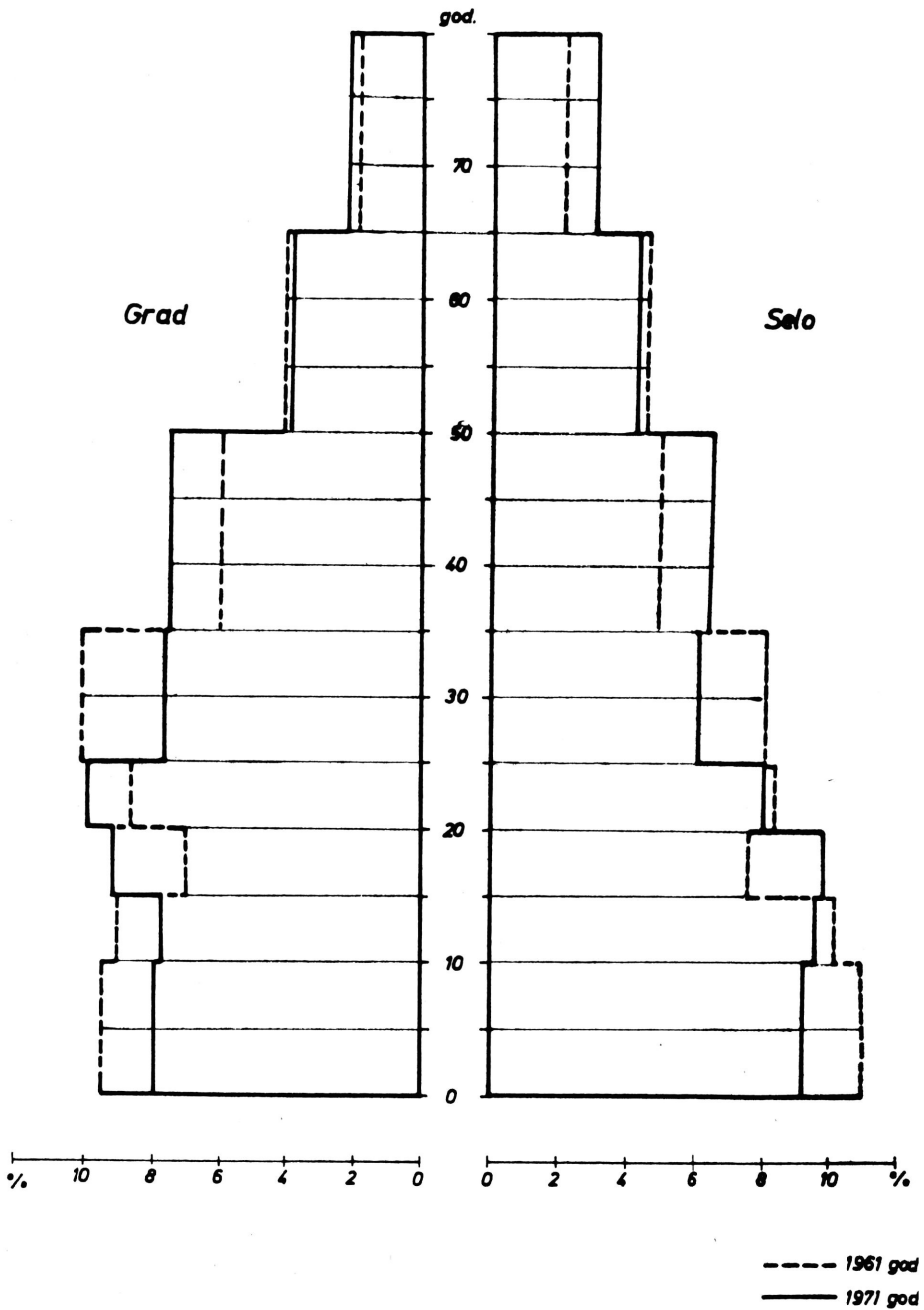

Tabela 1

Stanovništvo po starosti 1961. i 1971. godine

(u 000)

Starost	Jugoslavija		Grad		Selo	
	broj	%	broj	%	broj	%
1961.						
Ukupno	18.550	100,0	5.244	100,0	13.306	100,0
0—9	3.947	22,0	944	18,9	2.943	22,1
10—14	1.832	9,8	473	9,0	1.359	10,2
15—19	1.378	7,3	370	7,0	1.008	7,6
20—24	1.581	8,4	452	8,6	1.129	8,5
25—34	3.209	17,2	1.062	20,3	2.147	16,2
35—49	2.917	15,6	946	18,0	1.971	14,7
50—64	2.532	13,5	653	12,4	1.879	14,2
65 i više	1.164	6,2	295	5,6	869	6,5
1971.						
Ukupno	20.335	100,0	6.960	100,0	13.375	100,0
0—9	3.591	17,7	1.106	15,9	2.485	18,6
10—14	1.845	9,1	542	7,8	1.303	9,7
15—19	1.966	9,7	639	9,2	1.327	9,9
20—24	1.749	8,6	681	9,8	1.067	8,0
25—34	2.771	13,6	1.111	15,9	1.659	12,4
35—49	4.293	21,1	1.636	23,5	2.657	19,9
50—64	2.427	11,9	761	10,9	1.667	12,5
65 i više	1.691	8,3	482	6,9	1.209	9,0

Izvor: Ginić, Ivanka: *Dinamika i struktura gradskog stanovništva Jugoslavije*, Beograd, IDN, 1967, tab. 6, str. 201. Prethodni rezultati stanovništva i stanova od 31. marta 1971. godine, *Statistički Bilten*, br. 700, Beograd SZS, 1971.

Zaključno rečeno, danas na selu ima relativno manje odraslih a više dece i starih nego u gradu.

Prema prvim rezultatima popisa stanovništva 1971. godine, srasmere velikih starosnih grupa su sledeće:*

	Grad	Selo
—15	23,7	28,3
15—24	19,0	17,3
25—49	39,5	32,3
50 i više	17,8	21,5
Ukupno	100,0	100,0

* Izvor: *Statistički bilten*, br. 700, sa prethodnim rezultatima popisa stanovništva 1971. godine. Podaci za 1961. godinu navode se prema: Ginić Ivanka: *Dinamika i struktura gradskog stanovništva Jugoslavije*, Beograd, 1967.

Prosečna starost stanovnika sela je viša, no pošto srednje vrednosti po svome sadržaju brišu varijacije u strukturama, nisu pogodni pokazatelji za uočavanje razlika između sela i grada. Iako procentualno učešće pojedinih starosnih grupa pokazuje gde su najveće razlike, poslužićemo se sa još dva pokazatelja.

Prvi, biološki indeks, daje odnos broja najmlađih prema broju najstarijih $[(-15) : (50 +)]$, odnos broja budućih nosilaca biološke reprodukcije prema broju onih koji su izašli iz reproduktivnog perioda. U godini 1961. indeksi su bili isti za seosko i gradsko stanovništvo — 1,56; deset godina kasnije za seosko su stanovništvo bili 1,36, a gradsko 1,34. Razlika nije brojčano velika, ali pokazuje da je proces starenja zahvatio i grad i selo, samo što je u selu relativno brže napredovao.

Drugi koeficijent je usmeren na onaj deo starosne strukture u kojoj postoji kvalitativna razlika između grada i sela. Mogli bismo ga uslovno razvati koeficijentom opterećenja radnog kontingenta; dobija se iz odnosa broja najmlađih i najstarijih — uzetih zajedno, prema broju onih koji se nalaze u radnom dobu života $[(0-15) + (50-n) : (15-49)]$. To je hipotetička srazmera između onih koji od društva zavise prema onima koji društvu mogu da daju, dobijena na osnovi bioloških granica uzrasta. Dakako da će ovi koeficijenti biti nejednaki sa stopom aktivnosti (odnosom broja izdržavanih i aktivnih stanovnika), jer je uzrast samo biološka mogućnost za privrednu aktivnost u kojoj društveni činioци izlučuju aktivan i neaktivan deo.

Pre deset godina ovaj je koeficijent u selu bio 1,12, to jest nešto manje onih u radnom uzrastu, dok je danas 0,98, jer je srazmera radnog stanovništva porasla. Porast stanovnika ovoga uzrasta bio je u gradu još veći, pa je koeficijent opao sa 0,84 na 0,68. Da su sva lica radnog uzrasta aktivna a sva izvan njega neaktivna, 100 aktivnih bi se brinulo za 98 neaktivnih u selu ili 68 neaktivnih u gradu (stoga je i nazvan koeficijentom »opterećenja« radnog kontingenta). Pri tome bi, usled osobina starosne strukture, stari bili srazmerno jače zastupljeni na selu.

Na jugoslovenskom selu danas živi oko 2,8 miliona lica starih 50 i više godina; od toga je skoro polovina dostigla i prešla »strogu« liniju starosti — 65 godina. Među njima je više žena nego muškaraca: koeficijent feminiteta (broj žena na 1000 muškaraca) za starost 50—64 godine je 1193, a za starost 65 i više godina 1253. To se ne samo stari, već i neuki ljudi: među muškarcima je jedna trećina a među ženama dvije trećine nepismenih, a pitanje je koliko i među pismenima ima onih koji se tim znanjem mogu služiti. Konačno obrada rezultata popisa daće mnoga obaveštenja o stanovništvu sela i njegovim najstarijim članovima. To se pre svega odnosi na aktivnost, koja se među poljoprivrednicima proteže izvan normativnih starosnih granica od 60 odnosno 65 godina. Još je 1961. godine među aktivnima u poljoprivredi bilo 21,6% osoba između 50 i 64 godine, a 6,5% osoba od 65 i više godina (među muškarcima 26,3% i 8,9%, a među ženama 15,4% i 4,5%).

Jedna od bitnih karakteristika demografskog razvitka stanovništva Jugoslavije u sadašnjem trenutku jest njegova neravnomernost, izražena u više oblika.

Prvo, uočava se neusklađenost unutar samih demografskih pojava i odnosa. Na primer, dok je po visini ukupne stope mortaliteta Jugoslavija na dnu liste evropskih zemalja, po stopi mortaliteta odojčadi i male dece nalazi se na samom vrhu liste. Drugo, postoji neusklađenost između demografskih i društvenih pojava i kretanja. Ovaj oblik neravnomernosti dobija ponekad značaj društvenih problema. Primeri ove vrste su opštepoznati. Brojne generacije rođenih posle rata zatekle su nedovoljne kapacitete mreže

osnovnih škola, nedovoljne kapacitete srednjih škola, nedovoljne kapacitete visokih škola, pa nedovoljne kapacitete privrede i stanbenog fonda, osnovnih uslova za socijalizaciju pojedinca u društvo, za samostalnu egzistenciju i zasnivanje porodice. Nadalje, spomenuta se neravnomernost odražava u broju i porastu najstarijeg stanovništva sa jedne strane, te normama i mogućnostima socijalnog i zdravstvenog osiguranja sa druge strane; ili u porastu visokoobrazovnih osoba — uz ostalo zadržavanje nepismenosti čak i među mladima (na selu je procenat nepismenih među onima koji su stari 10—19 godina skoro 5,0%).

Ovakve demografske i demografsko-društvene neusklađenosti postoje u svakoj populaciji čija je demografska evolucija nagla i novijeg datuma. Ukoliko je naglost promena jače izražena, a društvena intervencija slabija ili je nema, raskoraci su veći.

Postoji još jedan specifičan oblik neravnomernosti demografskog razvitka našeg stanovništva. Pojavno, njegov su okvir teritorijalne granice republika i oblasti; sadržajno, njegovi su uzroci raznovremene i nejednake istorijske i aktualne osobenosti demografskih i društvenih prilika u pojedinim delovima zemlje. Jer, razdvajanje demografskog i društvenog je neophodno analitičko nasilje — nema ljudi izvan društva, niti društva bez stanovništva. Ako se dve populacije razlikuju po demografskim osobenostima, razlikuju se i po društvenim — i obratno.

Progresivni tip starosne strukture (nazvan tako jer daje visok prirodni priraštaj i brži porast broja stanovnika *pod uslovom da se natalitet i mortalitet ne menja*) ima stalno opadanje brojnosti generacija sa porastom njihove starosti. Ovom tipu pripadaju seoske populacije Kosova, Bosne i Hercegovine i Makedonije, a od njega se još nije odvojila populacija Crne Gore, iako je odvajanje započeto.

Najmlađe seosko stanovništvo živi na Kosovu — sa 43,5% dece do 15 godina, a samo 12,9% osoba starih 50 i više godina. Seosko stanovništvo Bosne i Hercegovine te Makedonije je također veoma mlado, sa svega 13,9% i 16,9% starih lica.

Biološki indeksi su veoma visoki, jer je broj dece dva do tri puta veći od broja starijih (Kosovo 3,37, Bosna i Hercegovina 2,59, Makedonija 2,01). Zbog velikog učešća dece, koeficijenti opterećenja radnog kontingenta su najviši u zemlji, uvek preko 1,00.

Ove tri populacije imaju još zajedničkih osobina po svom starosnom sastavu. Prvo, one se veoma malo razlikuju od gradskih (tabela 2). Na Kosovu razlika gotovo i nema: obe parcijalne populacije su veoma mlade, učešće starijih i biološki indeksi se neznatno razlikuju, samo je indeks opterećenja radnog kontingenta na selu mnogo veći, usled većeg broja djece u porodici. Nešto veće razlike postoje u Bosni i Hercegovini, zatim u Makedoniji, ali one još uvek nisu toliko velike da bi seosko i gradsko stanovništvo razvrstale u različite tipove. Najzad, sve tri starosne strukture su skladne, bez deformacija, bez »okrnjenih generacija«, da bi neko petogodišnje ili desetogodišnje bilo primetno manje od susednih. Osnova starosne strukture pokazuje da je u Bosni i Hercegovini započeo pad nataliteta (mali ali stalan), da u Makedoniji pad nataliteta nije jasno izražen, a da ga u seoskom stanovništvu Kosova uopšte nema.

Tabela 2

Pokazatelji starosne strukture u gradu i selu 1971. godine

	% stanovnika 50 i više godina		Biološki indeks		Opterećenje radnog kontingenta	
	grad	selo	grad	selo	grad	selo
Jugoslavija	17,3	21,1	1,36	1,34	0,68	0,98
Bosna i Hercegovina	12,6	13,9	2,16	2,59	0,80	1,01
Crna Gora	13,1	19,3	2,28	1,68	0,76	1,08
Hrvatska	20,1	26,2	1,04	0,89	0,68	0,98
Makedonija	14,1	16,8	2,11	2,01	0,73	1,03
Slovenija	19,7	24,5	1,11	1,02	0,70	0,90
Srbija						
uže područje	16,6	24,1	1,26	0,92	0,60	0,86
Vojvodina	22,5	25,7	0,94	0,84	0,76	0,90
Kosovo	11,1	12,9	3,48	3,37	1,00	1,29

Izvor: Prethodni rezultati popisa stanovništva 1971. godine.

Seosko stanovništvo Crne Gore se teško može svrstati u neki čisti tip starosne strukture (kao što se, uostalom, ukupno stanovništvo Crne Gore po nizu demografskih osobenosti i udruživanja osobina svojstvenih nižim i višim stepenima demografskog razvitka — izdvaja kao specifična pojava). Sa spomenuta tri gornja slučaja stanovništvo Crne Gore ima sledeće zajedničke tipse osobe: visoko učešće dece od 22,1%, visok biološki indeks od 1,68, visok koeficijent opterećenja radnog kontingenta od 1,08, i na kraju, skladnu starosnu strukturu. Međutim, učešće starijih je znatno više — 19,3%, a razlike između gradskog i seoskog stanovništva primetne. Gradsko stanovništvo Crne Gore i znatno mlađe od seoskog, i ono je — posle Kosova — najmlađe u Jugoslaviji. Kad je reč o promenama starosne strukture, očigledno je da je počeo trenutak razdvajanja demografskog razvitka seoske i gradske populacije.

Seoske populacije ostalih krajeva imaju stacionarni tip starosne strukture (u njoj je natalitet niži a mortalitet viši nego u progresivnom, iz čega sledi nizak prirodni priraštaj i slab porast stanovnika, *uz pretpostavku konstantnih stopa prirodnog priraštaja i nepostojanje migracija*), u kome se generacije po svojoj brojnosti — naravno osim najstarijih — manje razlikuju. Ukoliko je srazmernost veća, tipske osobine su jasnije izražene; ukoliko se srazmernost širi ka sve starijim generacijama, stacionarni će tip početi da prelazi u regresivnu starosnu strukturu.

Seosko stanovništvo Slovenije je starije od stanovništva Crne Gore — procenat stanovnika od 50 i više godina je 24,5%. Vitalni indeks u Sloveniji je 1,02, dakle niži nego u Crnoj Gori, ali viši nego u ostalim populacijama ovoga tipa: Hrvatskoj, Vojvodini i Srbiji bez pokrajina. Razlike u starosnom sastavu grada i sela u Sloveniji su velike, naročito u opterećenju radnog kontingenta. Međutim, starosna struktura nije deformisana »okrnjenim generacijama«, što uz visinu biološkog indeksa čini sličnost između Slovenaca i Crne Gore. Seosko stanovništvo ova dva područja je prelaz iz čisto progresivnog u čisto stacionarni tip starosne strukture.

U ostala tri dela zemlje starosna struktura seoskog stanovništva je stacionarna i jako deformisana. Deformacije su koncentrisane na istom mestu, tj. kod generacija starih 25—35 godina, a najjače su ispoljene na užem području Srbije. Odakle ove deformacije potiču poznato je: to je posledica odseglavanja mladih u gradove, pa su i razlike u starosnoj strukturi seoskog i gradskog stanovništva velike, naročito izražene u razlikama koeficijenta opterećenja radnog kontingenta. (Vidi tabelu 2)

Prisustvo starijih na selu je veliko, i kada se govori o starenju sela, misli se prvenstveno na ove delove zemlje. Broj osoba starih 50 i više godina na užem području Srbije prelazi 800 hiljada i čini 24,1% seoskog stanovništva, u Vojvodini se taj broj kreće oko 280 hiljada ili 25,7%, a u Hrvatskoj 700 hiljada odnosno 26,6%. Dece ima manje nego starijih: u Vojvodini ih ima 21,6%, na užem području Srbije 22,1%, u Hrvatskoj 23,3% (u Sloveniji ih ima 25,2%, dakle više nego starijih). Stoga su biološki indeksi niski — ispod 1,00, a naročito su niski u Vojvodini — samo 0,84. Usled manjeg učešća dece, koeficijenti opterećenja radnog kontingenta su veoma niski; najniži koeficijent u zemlji ima uže područje Srbije — samo 0,86 (u gradu on čini samo 0,60, što ukazuje na veoma oštar pad nataliteta u celoj populaciji).

Što je uslovalo ovakve osobine starosne strukture seoskog stanovništva, i kako će to sadašnje stanje uticati na buduća kretanja u onim delovima zemlje u kojima je proces starenja prisutan?

Prvi činilac promena starosne strukture, proces starenja stanovništva, skupni demografski izraz biološkog procesa starenja pojedinaca, ima uvek i svuda isti smer — rastući. No dok svaki čovek nezaustavljivo stari, stanovništvo ne mora. Ono može da stari, može da ostaje na istom, može da se podmlađuje već prema tome koliko deluju ostali činilci strukturalnih promena.

Natalitet se smerom uvek suprotstavlja starenju. U progresivnoj starosnoj strukturi natalitet ima dovoljnu visinu da nadoknadi i premaši proces starenja, u stacionarnoj ga strukturi usporava, a u regresivnoj nema dovoljnu visinu da ga smanji. U celini posmatrano, mortalitet takođe usporava starenje, jer najviše umiru najstariji; u nekim okolnostima, na primer kada je mortalitet naglašeno visok među decom, on usporava podmlađivanje strukture. Međusobna povezanost i prepletenost ovih triju bioloških procesa — rađanje, starenje, smrt — formira starosnu strukturu populacije zatvorenog tipa, stanovništva u kome nema migracija, ili su one zanemarljive prema visini prirodnog priraštaja. To je slučaj sa jugoslovenskom populacijom u celini, ali ne i sa parcijalnim populacijama grada i sela.

Parcijalne populacije savremenog društva nikada nisu zatvorene; u njima stalno postoje migratorni tokovi. U mnogim konkretnim slučajevima migratorna kretanja po svojoj brojnosti premašuju delovanje prirodnog priraštaja; kada su komplementarne, kao što je to slučaj sa selom i gradom, migratorni tok u njima ima različit smer delovanja i različitu ulogu u procesu starenja. Migracije su podmlađivale gradsku a starile seosku populaciju, i to kako svojim trenutnim delovanjem usled preseljavanja mladih, tako i indirektno preko prirodnog priraštaja odseljenih odnosno doseljenih lica.

Koliko je svaki od ovih činilaca — rađanje, umiranje, doseljavanje i odseglavanje — delovao na starenje stanovništva, nije moguće precizno utvrditi. Demografska statistika je na žalost davno prestala da posmatra vitalne

procesu u podeli na gradski i seoski deo. Zato je moguće dobiti samo neka posredna i uopštena obaveštenja o prirodnom priraštaju poljoprivrednog i nepoljoprivrednog stanovništva iz ranijih vremenskih odseka. Još 1953. godine je prirodni priraštaj poljoprivrednog stanovništva bio manji od prirodnog priraštaja nepoljoprivrednika svuda osim u Makedoniji i na Kosovu; godine 1961. je bio manji svuda osim na Kosovu. Razlika je bila najveća u Vojvodini (stopa prirodnog priraštaja poljoprivrednog stanovništva je 4,2, a nepoljoprivrednog 10,9) i Hrvatskoj (5,6 i 11,2), te u Sloveniji (6,1 i 10,9) i užem području Srbije (7,9 i 10,1), dakle upravo u onim delovima zemlje u kojima je proces starenja sela najdalje odmakao.

Ni statistika unutrašnjih migracija nije pogodnija u ovom pogledu. Za sada je poznato da se između 1961. i 1971. godine preselilo iz sela u grad oko milion lica, a iz grada u selo oko 200 hiljada lica. Podaci o njihovom starosnom sastavu ne postoje, ali svi znamo da u grad doseljavaju mladi. Da bismo dobili barem približan utisak o uticaju odseljavanja na starosnu strukturu, poslužićemo se jednom hipotetskom konstrukcijom: pretpostavićemo da su oni koji su doselili iz sela u grad danas tari 15 do 34 godina, i usporićemo njihov broj sa brojem lica iste starosti na selu. Iz ove ćemo konstrukcije dobiti sledeće srazmere.

Na svakih 1000 lica starih 15 do 34 godine u selu, dolazi 280 lica iseljenih u grad. U starosnim strukturama progresivnog tipa ova je srazmera manja: u Crnoj Gori 191, na Kosovu 198, Bosni i Hercegovini samo 146. U Makedoniji je ova srazmera veoma visoka — 356, pa se daje naslutiti koliko je morao biti visok prirodni priraštaj seoskog stanovništva da nadoknadi ovoliki odlazak iz sela. Od ostalih delova zemlje najniža je srazmera u Sloveniji — 236, pa starosna struktura njenog stanovništva na selu nema deformacija. Na užem području Srbije srazmera je 320, u Vojvodini je 391, a u Hrvatskoj 423, što praktično znači da je seosko stanovništvo migracijama u gradove izgubilo jednu trećinu do dve petine svojih članova u mladom i zreлом uzrastu. Uz nizak prirodni priraštaj, ovakvi su odnosi doveli do primetnog starenja i deformisanja starosnog sastava na selu.

Demografske posledice sadašnjeg starosnog sastava danas su poznate. Njih čine: visok mortalitet — usled visokog učešća starih, uz poznatu društvenu nejednakost pred bolestima i smrću (usled nejednakog položaja u socijalnom osiguranju i zdravstvenoj zaštiti), te nizak natalitet, zbog niskog učešća stanovništva koje je nosilac biološke reprodukcije, plus društveni položaj seljaštva koji zaista ne pogoduje povećanju broja dece u porodici. Nadalje, sve je manje brakova, jer je sve manje mladih, a sve su veće aspiracije odlaska sa zemlje. Produžavanje aktivnosti do u duboku starost je posledica neimanja odmene, i slično.

Što će biti u sledećih desetak godina, kada svaki stanovnik bude stariji za deset godina, ne zavisi samo od demografskih već, pre svega, od društvenih zbivanja. Ako društveni položaj i prilike na selu ostanu iste, starenje će dobiti još šire razmere, jer će opadanje nataliteta i odlazak mladih dati puni razmah procesa starenju. Jedino će mu se unekoliko suprotstavljati visoka smrtnost starih na selu. Starosna struktura, koja je danas stacionarna, preći će veoma brzo u regresivan tip u kome broj stanovnika, čak i bez migratornih kretanja, počinje da opada.

Demografskim pojavama i procesima se često daju atributivne oznake, no među njima treba razlikovati dve vrste: analitičke i vrednosne.

Označiti starosnu strukturu kao *progresivnu*, ili pad nataliteta kao *regresivan*, ne znači društvenu ocenu stanja koje je poželjno ili kretanja koje nije poželjno; to je naprosto analitički, metodski izraz. Vrednosne oznake polaze od društvenih premisa: proces starenja je u nekim delovima zemlje analitički progresivan, a da se takvim ne smatraju u društvenom pogledu. Dakako da se jedan te isti izraz može upotrebljavati u oba smisla, a to onda dovodi do zabune.

Svo dosadašnje izlaganje imalo je samo analitički smisao označavanja, bez ocene postojećeg stanja i kretanja u društvenom smislu.

Već je rečeno da razdvajanje demografskoga od društvenoga predstavlja jednu vrstu nasilja, jer oni jedno bez drugoga ne postoje. Ali se zato veoma lako može razdvojiti ono što jest od onoga što se želi. Na demografskom planu je to razdvajanje demografske analize i demografske politike.

Budući da u nas ne postoji demografska politika (iako tu i tamo ima povremenih, pojedinačnih i ponekad raznosmernih mera), ne postoji čak ni formulisana osnovna koncepcija za stvaranje demografske politike, za sada se ne može meriti ono što jest sa onim što se želi.

Kad nema demografske politike kao društvenog izraza usmeravanja, vrednovanje demografskih stanja i procesa je veoma uslovno i subjektivno. Pri tome se često jedno stanje ocenjuje kao pozitivno a njegova posledica kao negativna. Naša štampa je puna takvih primera. Preseljavanja iz sela u grad se ocenjuje kao društveno pozitivan proces, a njegove neodvojive posledice — pad nataliteta na selu i starenje stanovništva — kao negativan. Kada bi autori bili dosledni, morali bi visoku smrtnost starih na selu smatrati društveno pozitivnom činjenicom, budući da ona usporava proces starenja.

Uzdržaću se stoga od ličnih vrednosnim ocena procesa starenja seoskog stanovništva, i to ne zbog njihove subjektivnosti, već što mi mnogi problemi i odnosi nisu jasni. Kao i većina u ovom društvu, smatram da je urbanizacija do izvesnog stepena i kvaliteta pozitivno kretanje. Međutim, pad nataliteta na selu ne smatram negativnim, već naprotiv — pozitivnim. Prema tome, ne mogu smatrati negativnim ni sadašnje osobine starosne strukture na selu, niti velik broj starih osoba na selu — »društveno negativnim«.

Što je tu društveno negativno? To što na selu raste broj i učešće onih koji su posle veoma dugog radnog veka nastavili da žive, iako više ne mogu da rade? Da li to što nisu umrli pre nego što su postali zavisni od drugih. i od društva, i to pošto su četrdesetak godina radili i za druge i za društvo?

Društveno negativno je dakle izvan njih. Društveno negativno je u stavu društva prema njima.

Summary

THE AGEING OF THE RURAL POPULATION (Causes and effects)

The process of the ageing of Yugoslavia's population (which can be seen in the increasing proportion of adults and old people and the decreasing proportion of children and young people) began only some twenty years ago. Thus in European relations Yugoslavia's population may still be regarded as a young one. At present one out of fifty inhabitants in Yugoslavia is over 50 years old. However, in rural districts one out of four inhabitants belongs to this age group because the rural population is generally older than the urban one. Thus it may be concluded that there are now comparatively fewer adults and more children and old people in the villages than in towns.

One of the essential characteristics of the demographic development of the Yugoslav population is its unevenness. There are discrepancies even within the individual demographic trends and relations (the lowest general death rate and the highest infant mortality in Europe). There are also discrepancies in demographic and social trends (inadequate capacity of the system of elementary, secondary and vocational schools, of farm buildings and housing facilities, lack of the basic conditions for the socialization of the individual, for his independent existence, and for starting a family). A special form of the uneven demographic development are regional discrepancies.

As regards the age structure of the rural population one can distinguish two types of population. The progressive type of age structure is marked by decreasing numbers of persons of a certain generation and its increasing age. This type of rural population can be found in Kosovo, Bosnia and Herzegovina, Macedonia and, to some extent, in Montenegro. The rural population in other parts of the country is of the stationary type of age structure with smaller differences as regards the number of members of one generation.

The following are the basic factors of the changes in age structure: births, ageing and death, and migration. The current age structure of the population has the following demographic consequences: a high death rate (because of the large proportion of old people and the unequal position of the peasants in the country's health insurance and social welfare systems), a low birth rate (because of the low proportion of the reproductive contingents and the unequal social position of the peasants), and a decreasing number of marriages (because of the diminishing number of young people and their growing tendency to give up farming and leave the villages).

What the next ten years will bring, when every inhabitant is ten years older, does not depend so much on demographic as on social trends. The age structure, which is at present stationary, may soon become one of the regressive type when the number of population, even without migration, may begin to decrease.

Резюме

СТАРЕНИЕ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННОГО НАСЕЛЕНИЯ (Причины и последствия)

Процесс старения югославского населения (заключающийся с повышением доли взрослых и старых лиц и понижении доли детей и молодежи) начался лет двадцать тому назад, так что в европейском масштабе наше население считается молодым. В настоящее время у нас каждый пятый житель старше 50 лет. Между сельскими жителями каждый четвертый житель достиг этого возраста, так как сельское население старше городского. Можно заключить, что в нынешнее время в селе отмечается относительно низкий процент взрослых и высокий процент детей и старшего поколения чем в городе.

Одна из характеристик демографического развития югославского населения заключается в его неравномерности. Отмечается несогласованность внутри самых демографических явлений и отношений (самый низкий процент общей

— в Европе. Отмечается также и несогласованность между демографическими и общественными явлениями и направлениями) недостаточно развитая сеть смертности и самый высокий процент детской смертности — новорожденных начальных, средних школ и вузов, хозяйственного и жилищного фонда, отсутствие основных условий для обобществления отдельных лиц, их самостоятельной экзистенции и образования семьи). Региональные несогласованности раскрывают специфический вид неравномерности демографического развития.

На основании возрастной структуры жителей можно определить два типа населения. Прогрессивный тип характеризуется постоянным понижением численности определенного поколения наряду с повышением его старости. Этим типом охвачено население Косова, Боснии и Герцеговины, Македонии и частью Черногории.

В остальных районах сельскохозяйственного населения преобладает стационарный тип возрастной структуры, в котором по отношению к численности не обнаружены резкие отличия.

Основные факторы структурных изменений возрастной структуры — рождение, старение и смерть а также и миграция. Демографические последствия возрастной структуры отмеченной в настоящее время — следующие: высокий процент смертности (вследствие высокой доли старшего поколения и неравноправного положения сельскохозяйственного населения в отношении социального обеспечения и здравоохранения), затем, низкий процент рождаемости (вследствие незначительной доли воспроизводительного контингента и неравноправного положения сельских жителей) а также и низкий процент бракосочетаний (ввиду низкого процента молодежи в селе и его стремлений покинуть село и сельское хозяйство).

Что случится за следующее десятилетие когда каждый житель будет старше на десять лет не так связано с демографическими как с общественными направлениями. Возрастная структура которая в нынешнее время является стационарным типом в кратком сроке перейдет в регрессивный тип в котором число жителей, даже и без направлений миграции, начинает понижаться.